

Agata Tasak*

EWOLUCJA POSTAW MŁODZIEŻY W POLSCE WOBEK RELIGII I KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W XXI WIEKU W KONTEKŚCIE ZMIAN RELIGIJNOŚCI SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO

Streszczenie

Ewolucja religijności społeczeństwa polskiego jest ważną kwestią w analizach funkcjonowania życia społeczno-politycznego. Poglębiające się procesy sekularyzacji życia publicznego, dezinstytucjonalizacji wiary, selektywności w przestrzeganiu wskazań Kościoła katolickiego, obserwowane od wielu lat na świecie, są również bardziej widoczne w społeczeństwie polskim, przebiegają jednak z odmienną dynamiką w różnych obszarach życia wspólnotowego. Osłabieniu ulega również poziom zaufania do Kościoła instytucjonalnego. W świetle wyników badań odnoszących się do postaw młodzieży można stwierdzić, że wskazane procesy mają charakter znacząco głębszy oraz bardziej dynamiczny – w niektórych obszarach religijności bardzo intensywny. W najbliższym czasie trudno się spodziewać gwałtownego odwrócenia tych tendencji, w dużym zakresie uzależnione jest to od możliwości odzyskania lub wzmocnienia poziomu zaufania przez Kościół katolicki.

Słowa kluczowe: sekularyzacja, religijność, Kościół katolicki, postawy młodzieży w Polsce

Wstęp

Rola i miejsce Kościoła katolickiego oraz religii w społeczeństwie polskim w XXI wieku ulegają zmianom zarówno w płaszczyźnie życia indywidualnego, jak i w wymiarze wspólnotowym. Znaczący wpływ na te zmiany mają procesy o charakterze globalnym, jak również charakterystyczne dla Polski. Zakorzeniona w historii Polski specyfika wzajemnych relacji pomiędzy religią i polityką mogła dawać podstawę do prognozowania nietypowego charakteru procesów sekularyzacyjnych,

* Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, e-mail: agata.tasak@uken.krakow.pl, ORCID: 0000-0001-7200-2193.

a zwłaszcza ich wolniejszego tempa. Odnotować jednak trzeba, że postrzeganie autorytetu Kościoła katolickiego w społeczeństwie polskim w ostatnich latach ulega ewolucji i widoczne są przejawy przyspieszenia procesów związanych z osłabieniem religijności obserwowane wcześniej w innych społeczeństwach europejskich.

Sekularyzacja, prywatyzacja i indywidualizacja wiary, dezinstytucjonalizacja religii, selektywność w zachowywaniu wskazań Kościoła katolickiego są już w Polsce wyraźne, ale przebiegają w sposób niejednorodny, z odmienną dynamiką w różnych obszarach życia społecznego. Trzeba również zaznaczyć, że często te procesy przebiegają równoległe z mechanizmami o charakterze przeciwnym. Zmiany religijności młodzieży często są określane jako swoisty barometr przeobrażeń zachodzących w całym społeczeństwie, stanowią również dobrą podstawę do prognozowania ewentualnych transformacji społeczeństwa w przyszłości. Zatem analiza i wyjaśnienie ewolucji postaw młodzieży w Polsce wobec religii i Kościoła katolickiego to kwestie ważne – zwłaszcza w porównaniu do dynamiki zmian poziomu religijności całego polskiego społeczeństwa. Systematycznie publikowane są wyniki nowych badań, dopisywane są nowe wątki w dyskusjach, a wszystkie powyższe procesy podlegają dynamicznym zmianom, potrzebne jest zatem ich regularne monitorowanie i wyjaśnianie.

Zasadniczym celem opracowania jest opis i wyjaśnienie najważniejszych aspektów ewolucji postaw młodzieży w Polsce w XXI wieku wobec religii i Kościoła katolickiego w powiązaniu i porównaniu z ewolucją religijności w polskim społeczeństwie. W zasadniczej problematyce mieści się poszukiwanie odpowiedzi na pytania, jak szybko i jak głęboko następują zmiany w postawach młodzieży we wskazanym obszarze badań, jakie czynniki determinują tempo tych zmian, czy na ich podstawie można wnioskować o tempie i głębokości sekularyzacji w kolejnych latach zarówno w środowisku młodzieży, jak i całym społeczeństwie. Zmiany religijności współczesnych społeczeństw od dawna są przedmiotem wnikliwego namysłu i w efekcie powstało wiele koncepcji, przy pomocy których opisuje się i wyjaśnia istotę tych przeobrażeń. Konieczne jest zatem przywołanie tych najważniejszych koncepcji, które powinny być pomocne w analizie wskazanych mechanizmów w Polsce. Istotne jest również doprecyzowanie rozumienia pojęcia „postawa” – kluczowego w wyjaśnieniu zachodzących procesów. Podstawowymi metodami badawczymi była analiza i porównanie wyników badań opinii społecznej, informacji zawartych w publikacjach naukowych, publicystycznych oraz danych statystycznych.

Sekularyzacja, desekularyzacja, prywatyzacja i deprywatyzacja religii

Zaznaczyć trzeba, że sekularyzacja jest wielopłaszczyznowym procesem, trudnym do jednoznacznego zdefiniowania i niełatwym w oszacowaniu natężenia, zwłaszcza że często przebiega równolegle z procesem przeciwnym – desekularyzacją. Warto odnotować etymologię terminu „sekularyzacja”, pochodzącego z łacińskiego *saeculum*, czyli „z danego wieku”, co oznacza odniesienie do tego, co czasowe, doczesne, przeciwstawione temu, co wieczne, duchowe¹. Znacznie częściej przywoływane jest słowo *saecularis* – świecki. Sekularyzacja jest terminem niemającym doprecyzowanego znaczenia i często zamiennie używa się pojęć pokrewnych: laicyzacja, dechrystianizacja, desakralizacja. W aspekcie historycznym termin upowszechnił się w XIX wieku².

Procesy związane z sekularyzacją i desekularyzacją są przedmiotem wielu analiz, w których poszukuje się wyjaśnienia istoty tych mechanizmów³. W podstawowym znaczeniu sekularyzacja określana jest jako proces, w którym religia traci możliwość oddziaływania na różne obszary życia społecznego z podkreśleniem trzech płaszczyzn: wycofywania religii ze sfery publicznej, osłabienia znaczenia wiary i praktyk religijnych w życiu jednostek oraz uznania pluralizmu i swobody wyborów wartości i stylów życia w sferze pośredniej⁴. Zatem sekularyzacja jest procesem przebiegającym zarówno w płaszczyźnie funkcjonowania instytucji społecznych, jak i w indywidualnych przekonaniach jednostek. W opinii wielu badaczy sekularyzacja jest nieuchronnym skutkiem procesów modernizacyjnych, dyferencjacji społecznej i pluralizmu kulturowego⁵. W analizach wskazuje się trzy wymiary sekularyzacji: 1) zmniejszenie liczebności organizacji religijnych i zmniejszenie aktywności w nabożeństwach i innych religijnych uroczystościach, 2) obniżenie

¹ K. Jasiński, *Charlesa Taylora rozumienie sekularyzacji*, Pieniężno 2016, s. 398.

² J. Mariański, *Megatrendy religijne w społeczeństwach ponowoczesnych. Studium socjologiczne*, Toruń 2016, s. 38.

³ W ujęciu socjologicznym do najważniejszych koncepcji należą m.in. koncepcje Emila Durkheima, Maxa Webera, Petera Bergera, Charlesa Taylora, Jose Casanowy. Zob.: K. Jasiński, *op.cit.*, s. 396–415; Ł. Kutyló, *Między sekularyzacją a desekularyzacją. W poszukiwaniu globalnej teorii przemian religijnych*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, Folia 156: „Studia Sociologica”, 2014, vol. 1, s. 13–27; W. Świątkiewicz, *Między sekularyzacją i deprywatyzacją*, Katowice 2010; M. Marczevska-Rytko, *Religia i polityka w globalizującym się świecie*, Lublin 2010; J. Mariański, *Sekularyzacja. Desekularyzacja. Nowa duchowość*, Kraków 2013.

⁴ J. Mariański, *Sekularyzacja...*, s. 71.

⁵ W. Świątkiewicz, *op.cit.*, s. 8–12.

znaczenie społecznego i prestiżu Kościołów i innych organizacji religijnych, 3) zmiany w sferze przekonań i wartości społeczeństw⁶. Zaznaczyć należy, że w analizach związanych z sekularyzacją podkreśla się siłę procesu „odkościelnienia” – utratę znaczenia religijności instytucjonalnej. Wskazuje się ważne płaszczyzny tego procesu: porzucanie lub dystansowanie się od kościelnych dogmatów i wzorów zachowań, autonomizacja życia społecznego i politycznego od kościelnych wpływów oraz osłabienie lub zanik w społeczeństwie kościelnych form integracji⁷.

Przyspieszenie procesów sekularyzacyjnych zauważalne jest w Europie Zachodniej od drugiej połowy XX wieku. Pomimo wielu twierdzeń, że jest to proces nieunikniony, jeszcze w XX wieku koncepcja globalnej sekularyzacji została częściowo zakwestionowana. Odnotowano, że nie zawsze i nie wszędzie procesy te przebiegają w sposób linearny, a nawet sygnalizowano zahamowanie procesów sekularyzacyjnych i obserwowano symptomy ożywienia religijnego i odradzanie religii w życiu publicznym⁸. Wskazano też, że sekularyzacja na płaszczyźnie wspólnotowej nie musi determinować analogicznych mechanizmów w zakresie świadomości indywidualnej, a obniżenie zaufania wobec Kościoła instytucjonalnego nie musi oznaczać rezygnacji z indywidualnych praktyk. Odnotowywano w niektórych sytuacjach i środowiskach zwiększone zapotrzebowanie na zaspokojenie potrzeb religijnych, choć nie zawsze w zinstytucjonalizowanych formach⁹. W konsekwencji obserwowano procesy dezinstytucjonalizacji i prywatyzacji religii.

Prywatyzacja religii opisywana jest jako mechanizm postrzeganie religii i wiary, ograniczony do sfery prywatnej jednostki. W takim ujęciu jednostki samodzielnie decydują, które elementy religii są ważne w ich życiu – w konsekwencji przestrzeganie zasad moralnych odbywa się w sposób selektywny i wybiórczy, niezależny od wpływów religii i Kościoła instytucjonalnego. Skala i natężenie tych procesów wskazywane są jako swoisty „megatrend społeczno-kulturowy” współczesnych społeczeństw¹⁰. Należy podkreślić, że tak jak sekularyzacja i desekularyzacja toczą się równolegle we współczesnych społeczeństwach, również procesy prywatyzacji religii przebiegają równolegle wraz z procesami deprywatyzacji, rozumianej jako niezgodę na marginalizację religii w sfe-

⁶ J. Mariański, *Megatrendy...*, s. 42.

⁷ *Idem*, *Sekularyzacja...*, s. 77.

⁸ Ł. Kutyło, *op.cit.*, s. 13.

⁹ M. Marczewska-Rytko, *op.cit.*, s. 189.

¹⁰ J. Mariański, *Megatrendy*, s. 157.

rze publicznej i w efekcie zaznaczanie obecności religii w różnych obszarach życia społecznego. Deprywatyzacja wiary to proces, w którym religia wzmacnia swoje znaczenie i wpływy w sferze publicznej wspólnot, zaczynając odgrywać widoczną i aktywną rolę w dyskursie publicznym i wpływając na ważne rozstrzygnięcia w życiu społeczno-politycznym¹¹.

We wszystkich tych koncepcjach przywoływane jest pojęcie „postawa” jako kluczowe dla zrozumienia zmian w przekonaniach ludzi oraz w konsekwencji ewolucji ich zachowań. Warto odnotować, że to pojęcie zostało przytoczone przez W.J. Thomasa i Floriana Znanieckiego w *Polish Peasant in Europa and America* w rozumieniu indywidualnej świadomości, determinującej zarówno aktualne, jak i potencjalne reakcje osób wobec otoczenia¹². Popularność problematyki badań związanej z postawami doprowadziła do wielości perspektyw teoretycznych, a w konsekwencji do różnorodnych ujęć definicyjnych. Jedną z częściej przywoływanych definicji jest opracowana przez Stefana Nowaka, w której określa się postawę jako ogół względnie trwałych dyspozycji osoby do oceniania i emocjonalnego reagowania wobec czegoś lub kogoś¹³. Mimo wielości znaczeń przypisywanych pojęciu postawa można wskazać na pewne fundamentalne elementy tworzące podstawę sensu tego pojęcia. Postawa zawsze jest wiązana z afektywną pozytywną lub negatywną oceną obiektów, wobec których jest formułowana. Oceny te są względnie trwałe. Postawa człowieka wobec jakiegoś obiektu definiowana jest jako względnie trwała tendencja do pozytywnego lub negatywnego wartościowania tego obiektu.

Postawy społeczne badane są na wiele sposobów. Częstymi technikami badawczymi są obserwacje zachowania, wywiady czy analiza danych sondażowych. Przyjmując, że religijność jest wielowymiarową, trudną do jednoznacznego oszacowania złożoną postawą, zgodzić się można, że podstawę analiz stanowić powinny deklaracje wiary, praktyk religijnych oraz przestrzegania zasad i norm moralnych głoszonych przez Kościół katolicki¹⁴. Ważną kwestią w wybranej problematyce jest również wskazanie ewolucji poziomu zaufania deklarowanego w badaniach wobec Kościoła katolickiego.

¹¹ W. Świątkiewicz, *op.cit.*, s. 91–103.

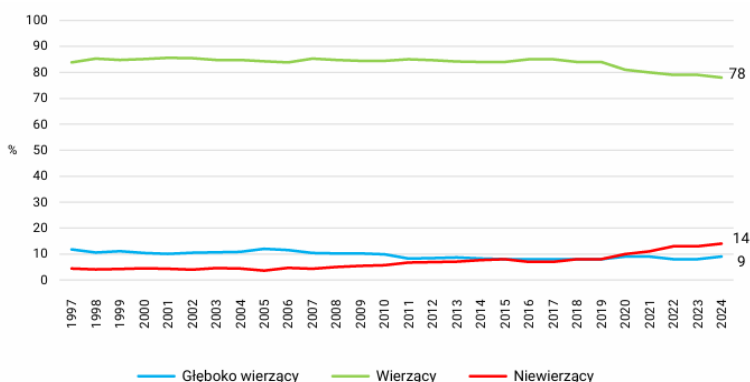
¹² M. Marody, *Postawa* [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 3: O–R, Warszawa 2000, s. 151.

¹³ M. Piłat-Borcuch, *Pomiędzy tożsamością osobową a postawą społeczną*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej”, 2013, z. 65, s. 326.

¹⁴ M. Grabowska, *Bóg a sprawa polska. Poza granicami teorii sekularyzacji*, Warszawa 2018, s. 170.

Zmiany religijności w społeczeństwie polskim w XXI wieku

W związku ze szczególną rolą Kościoła katolickiego w historii Polski oraz wpływem nauczania i działań Jana Pawła II pojawiało się wiele prognoz, w których przewidywano wolniejsze tempo procesów sekularyzacyjnych w polskim społeczeństwie. Okres przełomu wieków XX i XXI zdawał się potwierdzać te przewidywania, bowiem w świetle badań w tamtym okresie deklaracje wierzeń i praktyk religijnych utrzymywały się na względnie stabilnym poziomie¹⁵. W wynikach badań ilość osób identyfikujących się jako „wierzące” oraz „głęboko wierzące” od końca lat 90. XX wieku do roku 2019 przekraczała 90%¹⁶. Później jednak zaczęła systematycznie spadać aż do poziomu 78% w 2024 roku. Warto odnotować, że udział „głęboko wierzących” utrzymywał się w ostatnich piętnastu latach na stabilnym poziomie 8–9%. Wzrastał natomiast odsetek Polaków identyfikujących się jako „raczej” lub „całkowicie niewierzących”. Był to wzrost z 8% w 2019 roku do 14% w roku 2024. Zgodzić się zatem trzeba z konkluzją sformułowaną w badaniach, że ubywa postaw „letnich” a rośnie ilość „zimnych”, uwidaczniając zróżnicowanie religijności w społeczeństwie polskim¹⁷.

Na podstawie zagregowanych danych z lat 1997–2024. Dane z 2024 roku pochodzą z badań zrealizowanych od stycznia do kwietnia włącznie. W przypadku kategorii „niewierzący” połączono odpowiedzi „raczej niewierzący” i „zdecydowanie niewierzący”

Rys. 1. Deklaracje wiary

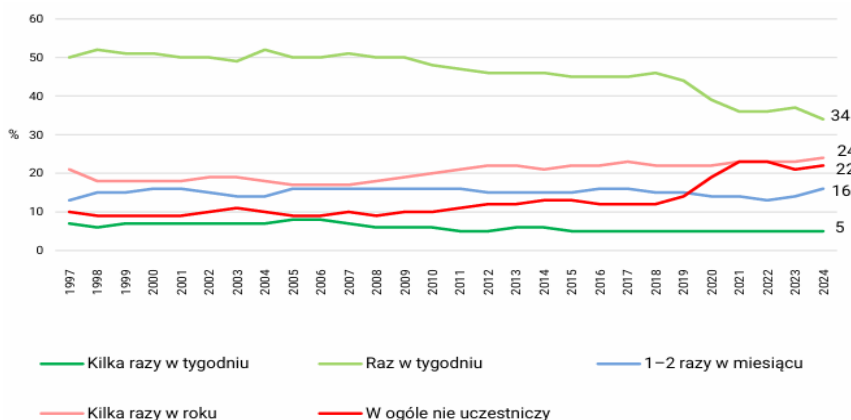
Źródło: M. Bożewicz, *Religijność Polaków w ostatnich dziesięcioleciach*, Warszawa 2024, s. 2.

¹⁵ J. Mariański, *Religijność młodzieży szkół średnich w procesie przemian (2015–2022) – analiza socjologiczna*, „Chowanna”, 2022, t. 2, s. 2.

¹⁶ M. Bożewicz, *Religijność Polaków w ostatnich dziesięcioleciach*, Warszawa 2024, s. 1.

¹⁷ *Ibidem*, s. 1–2.

W analizach deklaracji praktyk religijnych w wynikach badań CBOS od końca lat 90. XX wieku do 2019 roku odsetek deklaracji systematycznie praktykujących w niedzielę był na poziomie około 50% i następnie obniżył się w kolejnej dekadzie do około 45%. Kolejne lata to gwałtowne obniżenie tych wskazań do 39% w 2020 roku i do 34% w roku 2024. Odsetek praktykujących kilka razy w tygodniu obniżał się w wolniejszym tempie od 8% w 2005 roku do 5% w roku 2024. Dynamiczniej zmieniała się ilość niepraktykujących: od 9–11% od początku pomiarów do 2011 roku, 23% w latach 2021–2022 i 22% w 2024 roku¹⁸.

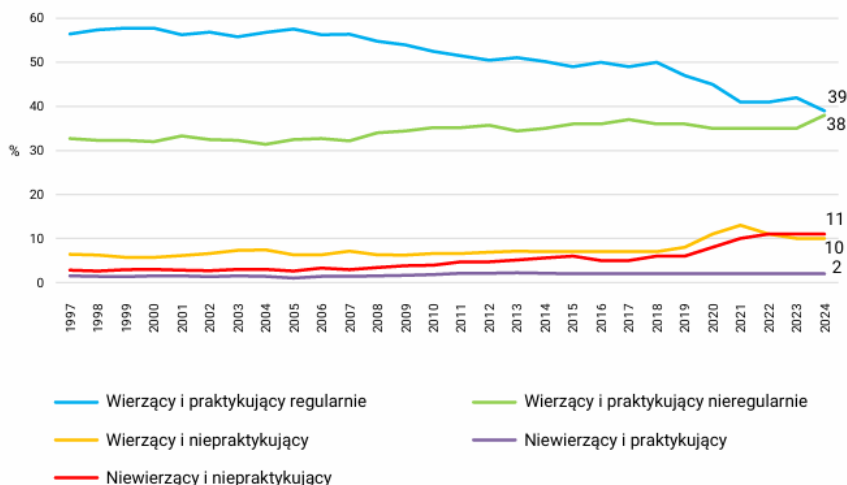
Rys. 2. Udział w praktykach religijnych, takich jak msze, nabożeństwa lub spotkania religijne

Źródło: M. Bożewicz, *Religijność Polaków w ostatnich dziesięcioleciach*, Warszawa 2024, s. 3.

Analizując deklaracje wiary i praktyk religijnych, formułuje się tezę o dwóch okresach stabilizacji i dwóch okresach spadku religijności. Wskazuje się, że do roku 2005 udział wierzących i praktykujących wynosił 57–58%, a niewierzących i niepraktykujących – 3%. Następnie w latach 2006–2014 liczebność tej pierwszej grupy zmniejszyła się do 50%, a drugiej wzrosła do 6%. W tym okresie przybyło też osób wierzących i praktykujących nieregularnie z 32 do 35%. Kolejne lata 2015–2018 to okres stabilizacji wyników, jednak ostatnie lata dowodzą spadku zaangażowania religijnego i wskazuje się na głęboki charakter tych zmian. Ilość wierzących i regularnie praktykujących zmniejszyła się w 2020 roku do 45%, co oznacza o 5 punktów procentowych mniej w stosunku do 2018 roku, by później

¹⁸ *Ibidem*, s. 2–3.

zmniejszyć się o kolejne 6 punktów do 39% w 2024 roku. Powiększył się również odsetek wierzących i niepraktykujących – z 7 do 13% w 2021 roku. Od roku 2022 wynosi on 10–11%. Trzeba zaznaczyć, że ilość niewierzących i niepraktykujących wzrosła ponad dwukrotnie: z 5% w latach 2011–2017 do 11% w 2024 roku. Odnotować również trzeba stały poziom niewierzących i niepraktykujących: 2%¹⁹.

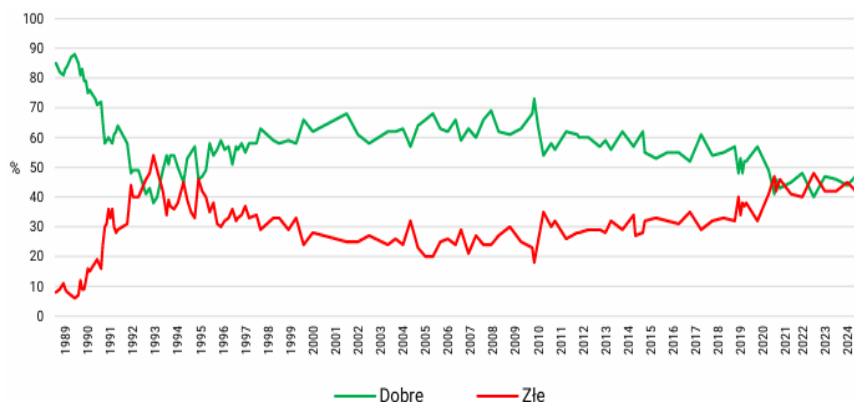
Rys. 3. Deklaracje wiary i praktyk religijnych

Źródło: M. Bożewicz, *Religijność Polaków w ostatnich dziesięcioleciach*, Warszawa 2024, s. 4.

W komunikacie CBOS z 2024 roku konkluduje się – z zastrzeżeniem, że ostatnie dane pozyskane są z czterech pierwszych miesięcy 2024 roku – iż udział wierzących i praktykujących nieregularnie jest najwyższy w historii pomiarów i wynosi 38% oraz zbliżony jest do udziału wierzących i praktykujących regularnie – 39%. Trzeba zatem odnotować kwestię widoczną w podsumowaniu badań – stosunkowo powolny spadek deklaracji wiary i szybszy spadek poziomu deklaracji religijności w obszarze praktyk religijnych. W kontekście dalszych rozważań należy również zaznaczyć, że proces ten przebiega nierównomiernie – ze wskazaniem, że najszybciej wśród osób w wieku 18–24 lat. Podkreślić trzeba, że z deklaracji badanych wynika, że obniżenie poziomu zaangażowania religijnego uzasadnione jest przez badanych „utrata zainteresowania”, „brakiem potrzeb w tym aspekcie życia” i obojętnością. Dopiero w drugiej kolejności wskazywana jest krytyka działań Kościoła katolickiego – zaangażowanie w politykę, „hipo-

¹⁹ *Ibidem*, s. 4.

kryzję, nieaktualny przekaz” oraz piętnowanie zachowania poszczególnych przedstawicieli Kościoła²⁰. Upředzając dalsze rozważania, trzeba również dodać, że w ramach oceny działalności Kościoła katolickiego poziomem negatywnych ocen wyróżniają się badani mający od 25 do 34 lat.

Rys. 4. Oceny działalności Kościoła rzymskokatolickiego

Źródło: M. Feliksiak, *Oceny instytucji publicznych we wrześniu*, Warszawa 2024, s. 24.

Ważną kwestią jest wskazanie poziomu zaufania deklarowanego w badaniach przez społeczeństwo polskie wobec Kościoła katolickiego. W pierwszej dekadzie XXI wieku poziom aprobaty dla działalności Kościoła średnio utrzymywał się na poziomie 60–70%. W badaniach CBOS z początków 2010 roku 68% ankietowanych pozytywnie oceniło działalność Kościoła, a 23% negatywnie. Jednak parę miesięcy później pozytywne oceny zmniejszyły się do 54%, a negatywne wzrosły do 35%. TNS OBOP w swoich badaniach opublikowanych w roku 2016 przedstawiał następujące wyniki: 60% deklarowało zaufanie, 33% brak zaufania. Trzeba również odnotować, że prawie w każdym badaniu w niższym zakresie zaufanie do Kościoła katolickiego deklarowały osoby młode. Trend spadkowy nasilił się w kolejnych latach. W 2019 roku poziom pozytywnej oceny Kościoła po raz pierwszy od dwudziestu lat badań spadł poniżej 50% (48%), a w grudniu 2020 roku po raz pierwszy od 1993 roku poziom źle oceniających działania Kościoła był wyższy niż poziom oceniających pozytywnie – odpowiednio 47% do 41%²¹. W raporcie *Kościół w Polsce 2023* podkreślono, że poziom autorytetu Ko-

²⁰ *Ibidem*, s. 5–6.

²¹ B. Roguska, *O społecznym autorytecie Kościoła* [w:] M. Grabowska, *Sekularyzacja po polsku*, Warszawa 2022, s. 86; J. Mariański, *Autorytet społeczny Kościoła katolickiego w Polsce w procesie przemian*, Kraków 2017, s. 82–83.

ścioła instytucjonalnego, mierzony pozytywnymi ocenami jego działalności jako instytucji zaufania publicznego w ostatnim dziesięcioleciu, to spadek z poziomu około 65% do około 46%²². W badaniach CBOS z września 2024 roku 48% ocenia dobrze działania Kościoła katolickiego, a przeciwnego zdania jest 41%²³.

Zmiany religijności młodzieży – deklaracje wiary, praktyk religijnych oraz stopień aprobaty dla katolickich norm moralności

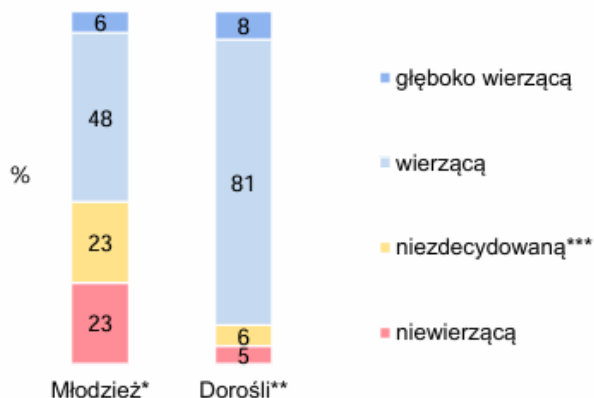
W obszarze deklaracji wiary jeszcze na przełomie wieków XX i XXI w badaniach sondażowych CBOS wskaźnik głęboko wierzących i wierzących wśród młodzieży utrzymywał się na dość stabilnym poziomie, jednak w latach następnych odnotowywano systematyczny spadek oraz wzrost ilości osób deklarujących brak wiary. Podkreślić należy, że o skali zmian w XXI wieku świadczą dane, w których odnotowuje się, że w roku 1988 ilość deklarujących wiarę to 95,2% badanych, a w 2017 – 84,6%. W 2010 roku 6% badanej młodzieży szkolnej określało siebie jako głęboko wierzących, 71% – jako wierzących, 16% – jako niezdecydowanych i 7% – jako niewierzących. Wskaźniki te zmieniały się później odpowiednio: w 2013 roku – 6%, 65%, 18%, 10%, zatem w latach 2010–2013 wskaźnik głęboko wierzących i wierzących to spadek z 77% do 71%. Proces powolnego, ale systematycznego spadku deklaracji wiary religijnej w środowiskach młodzieży szkolnej oraz wzrost deklaracji braku wiary znalazł odzwierciedlenie w wynikach sondażu ogólnopolskiego w 2021 roku. W wynikach tych badań 6% młodzieży określiło siebie jako głęboko wierzących, 48% – jako wierzących, 23% – jako niezdecydowanych, 23% – jako niewierzących. Łącznie głęboko wierzących i wierzących było 54% – dla porównania w roku 1996 – 80%, w 1998 – 80%, w 2003 – 78%, w 2008 – 81%, w 2010 – 77%, w 2013 – 71%, w 2016 – 69%, w 2018 – 63%²⁴. W świetle przytoczonych uprzednio wyników badań odnoszących się do całości społeczeństwa można już zauważyć znaczące różnice między deklaracjami dorosłych i młodzieży.

Warto przywołać zestawienie z roku 2021, w którym przedstawiono wyniki badań uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych w porównaniu z wynikami deklaracji wiary badanych dorosłych.

²² R. Szauer, *Religijność Polaków* [w:] *Kościół w Polsce 2023*, red. J. Operacz, Warszawa 2023, s. 26.

²³ M. Feliksiak, *Oceny instytucji publicznych we wrześniu*, Warszawa 2024, s. 23.

²⁴ J. Mariański, *Religijność...*, s. 8, 10–11.

* Badanie KBPN 2021 ** Badanie CBOS *Aktualne problemy i wydarzenia* (październik 2021) *** W badaniu populacyjnym kafeteria odpowiedzi jest sformułowana inaczej

Rys. 5. Wyniki badań CBOS z 2021 roku – odpowiedzi na pytanie: „Niezależnie od udziału w praktykach religijnych, czy uważasz się za osobę głęboko wierzącą, wierzącą, niezdecydowaną czy niewierzącą?”

Źródło: R. Boguszewski, *Religijność młodzieży* [w:] *Młodzież 2021*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa 2022, s. 135.

W świetle kolejnych wyników badań opublikowanych przez CBOS w 2022 roku, analizujących deklaracje wiary młodzieży w wieku 18–24 lat, podkreślono różnicę w okresie 1992–2022. W analizowanym okresie ilość wierzących obniżyła się z 93 do 71%, natomiast niewierzących wzrosła z 7 do 29%²⁵. Trzeba zaznaczyć, że w badaniach przeprowadzonych w 2024 roku osoby w wieku 18–24 lata reprezentowały grupę, w której odnotowano relatywnie najwyższy odsetek osób uważających, że nie przynależą do żadnego wyznania – w ten sposób określiło siebie 15% młodych osób²⁶. Antycypując dalsze rozważania, trzeba podkreślić, że również w obszarze praktyk religijnych w środowiskach młodzieżowych procesy sekularyzacji mają charakter przyspieszony. Podkreśla się, że młodzi Polacy poczuli się już „bardziej kreatorami niżli adresatami norm moralnych”.

Badania ankietowe przeprowadzone na ogólnopolskiej próbie polskich studentów w 2012 roku potwierdziły wybiórczość w przyswajaniu wskazań Kościoła katolickiego oraz indywidualizację wiary. W odpowiedzi na pytanie o rolę religii w życiu 60% badanych wybrało odpowiedź, że jest ważna, a 34% – że jest nieważna. Znamienne, że 76% studentów deklarowało, że kieruje się wskazaniem dekalogu, a równo-

²⁵ M. Grabowska, *Sekularyzacja...*, s. 9.

²⁶ M. Bożewicz, *op.cit.*, s. 6.

częściej 91% akceptowało stosowanie środków antykoncepcyjnych, zaś 85% współżycie przed ślubem. Badania wskazały również, że 48% studentów zgodziło się ze stwierdzeniem, że „nie ma jasnych i absolutnych zasad określających, co jest dobre, a co złe. Dobro i zło zależy w znacznej mierze od okoliczności”²⁷. Obserwując zmiany w deklaracjach młodzieży odnoszących się do przestrzegania zasad religijnych, można wskazać ich ewolucję na przykładzie deklaracji regularnego praktykowania w każdą niedzielę: w wynikach badań z 1996 roku deklaracje były na poziomie 62%, w kolejnych latach obserwować można widoczny spadek: w 1998 roku – 54%, w 2003 roku – 48%, w 2008 roku – 49%, w 2010 roku – 45%, w 2013 roku – 43%, w 2016 roku – 40%, w 2018 roku – 35%, w 2021 roku – 24%²⁸.

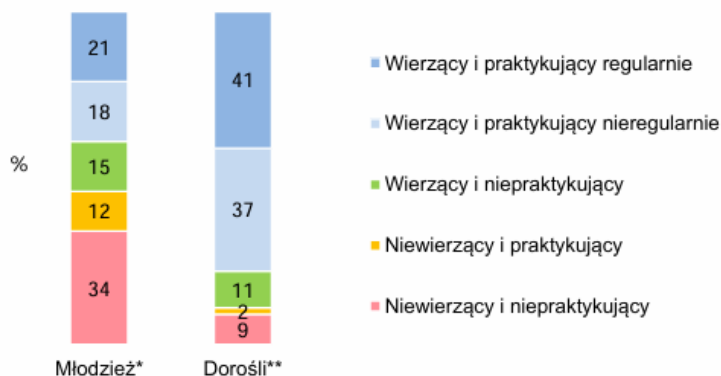
Analizując i porównując religijność młodzieży w kontekście religijności całego polskiego społeczeństwa, podkreślić trzeba, że w wynikach badań z roku 2021, w porównaniu do deklaracji ogółu społeczeństwa polskiego, odsetek niewierzących wśród uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych był niemal pięciokrotnie wyższy – odpowiednio 23% wobec 5%. Duża również była wskazana różnica w deklaracjach wiary – 89% ogółu Polaków deklarowało wiarę, z czego jedynie 54% wśród ludzi młodych. Także w obszarze udziału w praktykach religijnych wyniki badań potwierdziły tendencje spadkowe. Regularne praktyki religijne, co najmniej raz w tygodniu, deklarowało 24% młodych ludzi, co oznacza spadek w stosunku do roku 2018 o 11 punktów procentowych. Liczba praktykujących nieregularnie od 2018 roku pozostała niemal na tym samym poziomie, ale z 35 do 49% wzrosła liczba osób niepraktykujących. Podkreślono w wynikach tych badań, że „od połowy lat 90. liczba osób niepraktykujących w grupie uczniów kończących edukację na poziomie średnim wzrosła trzykrotnie (z 16% do 49%) i jednocześnie niemal trzykrotnie stopniał w tym czasie odsetek osób biorących udział w praktykach religijnych, takich jak msze, nabożeństwa lub spotkania religijne, co najmniej raz w tygodniu (z 62% do 24%)”. Podkreślono również, że spadek udziału w praktykach religijnych odnotowany w tych badaniach był jednym z najbardziej radykalnych w historii badań²⁹.

Porównując deklaracje wiary praktyk religijnych całego społeczeństwa i badanej młodzieży ostatnich klas szkół ponadpodstawowych i ponadgimnazjalnych w 2021 roku, można wskazać znaczące różnice.

²⁷ A. Guzik, R. Marzęcki, Ł. Stach, *Pokolenie '89. Aksjologia i aktywność młodych Polaków*, Kraków 2015, s. 197.

²⁸ J. Mariański, *Religijność...*, s. 24.

²⁹ R. Boguszewski, *Religijność młodzieży [w:] Młodzież 2021*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa 2022, s. 135, 137–138.

* Badanie KBPN 2021 ** Badanie CBOS *Aktualne problemy i wydarzenia* (październik 2021)

Rys. 6. Wiara i praktyki religijne w 2021 roku

Źródło: R. Boguszewski, *Religijność młodzieży* [w:] *Młodzież 2021*, red. M. Grabowska, M. Gwiazda, Warszawa 2022, s. 141.

Warto również podkreślić informację o obniżaniu się przeciętnego wieku rezygnacji z praktyk religijnych. Jak wskazują przeprowadzające badania w roku 2022 – w przypadku badanych uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych to 14 lat, a w skali całego społeczeństwa w najmłodszej kategorii wiekowej – w wieku 16 lat³⁰. Warto dodać, że w świetle dokumentu przygotowanego przez Radę ds. Duszpasterstwa Młodzieży dla Konferencji Episkopatów Europy opublikowanego w 2024 roku oszacowano na 6% ilość młodzieży głęboko wierzącej, a na 23% systematycznie praktykującej³¹. Trzeba jednak zaznaczyć, że również w grupie głęboko wierzącej młodzieży diagnozuje się w pewnym zakresie selektywność w przyjmowaniu katolickich zasad moralnych³².

W świetle dostępnych badań spada w społeczeństwie polskim zaufanie do przedstawicieli Kościoła instytucjonalnego. W wynikach badań z 2022 roku 36% respondentów deklaroowało, że wśród ludzi Kościoła jest osoba, która jest autorytetem w sprawach wiary i moralności³³. Również w przypadku tych wyników badań trzeba zaznaczyć, że wyraźnie rzadziej postawę ufności deklarowali ludzie młodzi. Uznanie i przy-

³⁰ M. Grabowska, *Dlaczego Polacy odchodzą z Kościoła*, Warszawa 2022, s. 11.

³¹ *Nowe drogi i kierunki formacji młodzieży w Polsce*, Rada Konferencji Episkopatów Europy (CCEE), <https://sdmpolska.pl> (20.12.2024).

³² W. Klimski, *Religijność głęboko wierzącej młodzieży*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 2023, nr 3, s. 52.

³³ B. Roguska, *op.cit.*, s. 92.

jęcie autorytetu i zaufania do przedstawicieli Kościoła wskazywało 21% osób w wieku 18–24 oraz 25% w wieku od 25–34 lat³⁴. Już wyniki badań wcześniejszych przeprowadzonych przez TNS OBOP w roku 2016 wskazywały, że osobiste zaufanie do Kościoła instytucjonalnego deklarowane było na zdecydowanie niższym poziomie przez osoby w wieku 18–19 lat w stosunku do poziomu deklaracji osób starszych³⁵.

Kolejne wyniki badań potwierdziły systematycznie obniżany stopień zaufania młodzieży wobec Kościoła instytucjonalnego. W raporcie *Kościół w Polsce* w 2021 roku znajdujemy informację, że 50,7% studentów zadeklarowało, że Kościół katolicki nie jest dla nich autorytetem instytucjonalnym, a kolejne 20,9%, że „raczej nie jest”³⁶. Również w publikowanych komunikatach CBOS, w których bada się ocenę działalności instytucji publicznych w Polsce, wskazuje się systematyczne obniżanie poziomu pozytywnych ocen funkcjonowania Kościoła instytucjonalnego, wraz z zaznaczeniem w roku 2024, że negatywnymi ocenami wyróżniają się respondenci w wieku 25–34 lat³⁷.

Trzeba również odnotować zmiany w wynikach badań, w których systematycznie analizowano rolę wpływu nauczania Jana Pawła II na poziom religijności młodzieży i całego społeczeństwa. Niedługo po śmierci papieża pamięć o Janie Pawle II i jego nauczaniu – co wydaje się naturalne – była bardzo silna. Zdecydowana większość Polaków deklarowała również przywiązanie do jego wskazań i twierdziła, że kieruje się nimi w swoim życiu. Trzeba jednak zaznaczyć, że w kolejnych latach sytuacja się zmieniła. W badaniach z 2022 roku widoczne jest kwestionowanie autorytetu papieża Jana Pawła II przez około jedną trzecią respondentów najmłodszych – w grupie badanych do 24 roku życia. Trzeba zaznaczyć również, że odsetek kwestionujący nauczanie moralne dwóch kolejnych papieży: Benedykta XVI i Franciszka we wskazanej grupie respondentów sięgał, a czasem przekraczał 50%³⁸.

W przeprowadzanych badaniach starano się również uzyskać od respondentów wyjaśnienie dotyczące obniżania się poziomu religijności. W badaniach w 2021 roku w uzyskanych odpowiedziach potwierdzano, że ujawniane skandale obyczajowe wśród przedstawicieli Kościoła katolickiego wpływają na obniżenie poziomu religijności wśród młodzieży.

³⁴ *Ibidem*, s. 94.

³⁵ J. Baniak, *Zaufanie i nieufność dorosłych katolików do Kościoła instytucjonalnego w Polsce. Na podstawie wyników badań socjologicznych z przełomu XX i XXI wieku*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie”, 2022, nr 29, s. 240.

³⁶ A. Rasińska, *Młodzi w Kościele* [w:] *Kościół w Polsce*, red. M. Przeciszewski, R. Łączny, Warszawa 2021, s. 120.

³⁷ M. Feliksiak, *op.cit.*, s. 24.

³⁸ B. Roguska, *op.cit.*, s. 89.

W wynikach badań 35,4% osób młodych zadeklarowało, że świadomość ujawnionych zdarzeń wpływa na poziom ich religijności³⁹. Trzeba odnotować, że w badaniach w roku 2022 motywy rezygnacji z praktyk religijnych wskazywane przez społeczeństwo polskie były następujące: w 17% „brak potrzeby”, w 12% krytyczne opinie o Kościele, w 11% brak wiary, w 10% zachowanie księży, w 9% za dużo polityki w Kościele, w 7% brak zaufania do Kościoła i księży. Podkreślić jednak trzeba informację odnotowaną w wynikach badań, że krytyka Kościoła pojawia się w odpowiedziach na pierwszych trzech miejscach wśród młodszych respondentów – w 20% w kategorii 18–24 lata i 12% w grupie 25–34 lata. Warto odnotować, że według tych badań najmłodszy rzadziej wskazują zaangażowanie Kościoła w politykę jako przyczynę niepraktykowania – ten argument częściej przywoływany jest przez osoby w średnim wieku⁴⁰. W wynikach kolejnych badań młodzieży podawane były następujące powody rezygnacji z praktyk religijnych: krytyczne głosy pod adresem Kościoła i religijności instytucjonalnej (40%), brak wiary (33%), brak potrzeby, czasu i chęci (27%), uwolnienie się od przymusu i tradycji (6%)⁴¹. Wśród powodów takich decyzji najmłodszy badani wymieniali rozczarowanie upolitycznieniem Kościoła, skandale pedofilskie, hipokryzję i materializm, ale warto podkreślić – w ślad za autorami badań – że wśród wymienianych powodów przeważają „uogólnione nastawienia i oceny, a nie konkretne zarzuty”, zatem, konkluduje się, trudniej będzie zmienić te oceny⁴².

Zakończenie

Ewolucja religijności społeczeństwa polskiego jest ważną kwestią w analizie funkcjonowania życia społeczno-politycznego. Poglębiające się procesy sekularyzacji życia publicznego, dezinstytucjonalizacji wiary, a w konsekwencji selektywności w przestrzeganiu wskazań Kościoła katolickiego, są obserwowane od wielu lat na świecie i są widoczne również w społeczeństwie polskim. Trzeba również odnotować, że na zmiany w polskim katolicyzmie niebagatelny wpływ miały wydarzenia związane z kontrowersyjnymi kwestiami obyczajowymi, które w znaczący sposób obniżyły zaufanie do przedstawicieli Kościoła instytucjonalnego. Jeżeli zgodzić się z tezą, że postawy związane z poczuciem

³⁹ A. Rasińska, *op.cit.*, s. 120.

⁴⁰ M. Grabowska, *Dlaczego Polacy...*, s. 4, 8.

⁴¹ T. Adamczyk, *Młodzież [w:] Kościół w Polsce 2023...*, s. 37.

⁴² M. Grabowska, *Dlaczego Polacy...*, s. 11–12.

przynależności do Kościoła katolickiego oznaczają zapotrzebowania na autorytety, to można stwierdzić, że w czasach współczesnych tych autorytetów w polskim Kościele katolickim nie znaleziono.

W świetle przytoczonych wyników badań odnotować należy wyraźne symptomy przyspieszenia i pogłębienia procesów sekularyzacyjnych w Polsce – przebiegają jednak w odmiennym tempie w różnych obszarach życia społecznego. W polskim społeczeństwie stosunkowo wolniej obniżają się wskaźniki deklaracji wiary, znacznie szybciej i dynamicznie zmniejsza się poziom uczestnictwa w praktykach religijnych. Znacząco i systematycznie ulega obniżeniu aprobata dla kościelnych zasad i norm moralnych. Osłabieniu ulega również poziom zaufania do Kościoła instytucjonalnego. Widoczne jest odchodzenie od religijności zinstytucjonalizowanej do religijności selektywnej i wybiórczej. Ważną kwestią jest podkreślenie, że w świetle ostatnich badań coraz częściej dostrzegalny jest w społeczeństwie polskim brak potrzeb religijnych.

Wśród młodzieży procesy sekularyzacyjne mają zdecydowanie głębszy charakter oraz przyspieszony przebieg. W bardzo dużym zakresie religijność ludzi młodych cechuje znaczna selektywność w respektowaniu zasad głoszonych przez Kościół katolicki. Porównując religijność młodzieży i całego polskiego społeczeństwa, podkreślić trzeba, że w wynikach badań z roku 2021 i w badaniach późniejszych wskaźnik niewierzących wśród uczniów był parokrotnie wyższy, wyraźna jest też różnica w deklaracjach wiary. W obszarze udziału w praktykach religijnych kolejne wyniki badań potwierdzają bardzo znaczące i głębokie tendencje spadkowe wśród młodzieży. Trzeba również zaznaczyć, że znacząco obniża się w Polsce przeciętny wiek rezygnacji z praktyk religijnych. Wśród osób młodych krytyczne głosy pod adresem Kościoła i religijności instytucjonalnej są najmocniej eksponowanym argumentem wyjaśniającym rezygnację z praktyk religijnych. Obniżenie zaufania do Kościoła instytucjonalnego również jest wyraźniej widoczne w deklaracjach ludzi młodych. Zgodzić się trzeba z konkluzją wielu analiz, że w świetle wyników badań sondażowych można potwierdzić, że Kościół katolicki w opinii badanych rozczarowuje – zwłaszcza młodzież.

Trzeba jednak zaznaczyć, że ewolucja religijności wymyka się jednoznacznyemu wyjaśnieniu i interpretacjom. Słabnie ranga autorytetu Kościoła katolickiego, obniża się poziom pozytywnych ocen jego działalności, ale wciąż stosunkowo wysoki jest poziom deklaracji wiary i otwartość na indywidualne doświadczenia religijne – zatem, być może, pojawi się również przestrzeń na wzmocnienie pozostałych obszarów religijności. Złożoność analizowanych kwestii oraz w pewnych zakresach wieloznaczność wyników badań nie pozwalają na sformułowanie

w pełni jednoznacznych wniosków. Zdecydowanie należy powiązać tę kwestię z poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie, czy Kościół katolicki w Polsce jest w stanie podjąć takie działania, które doprowadzą do wzmocnienia zaufania społecznego, a zwłaszcza odzyskania tego zaufania wśród młodzieży. Wszystkie wskazane wcześniej procesy podlegają dynamicznym, wielokierunkowym zmianom, konieczne zatem są kolejne systematyczne analizy.

Bibliografia

- Adamczyk T., *Młodzież* [w:] *Kościół w Polsce 2023*, red. J. Operacz, Warszawa 2023.
- Baniak J., *Zaufanie i nieufność dorosłych katolików do Kościoła instytucjonalnego w Polsce. Na podstawie wyników badań socjologicznych z przełomu XX i XXI wieku*, „Studia Koziański-Kołobrzęskie”, 2022, nr 29.
- Bożewicz M., *Religijność Polaków w ostatnich dziesięcioleciach*, Warszawa 2024.
- Feliksiak M., *Oceny instytucji publicznych we wrześniu*, Warszawa 2024.
- Grabowska M., *Bóg a sprawa polska. Poza granicami teorii sekularyzacji*, Warszawa 2018.
- Grabowska M., *Dlaczego Polacy odchodzą z Kościoła*, Warszawa 2022.
- Grabowska M., *Sekularyzacja po polsku*, Warszawa 2022.
- Grabowska M., Gwiazda M., *Młodzież 2021*, Warszawa 2022.
- Guzik A., Marzęcki R., Stach Ł., *Pokolenie '89. Aksjologia i aktywność młodych Polaków*, Kraków 2015.
- Jasiński K., *Charlesa Taylora rozumienie sekularyzacji*, Pieniężno 2016.
- Klimski W., *Religijność głęboko wierzącej młodzieży*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 2023, nr 3.
- Kutyło Ł., *Miedzy sekularyzacją a desekularyzacją. W poszukiwaniu globalnej teorii przemian religijnych*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, Folia 156: „Studia Sociologica”, 2014, vol. 1.
- Marczewska-Rytko M., *Religia i polityka w globalizującym się świecie*, Lublin 2010.
- Mariański J., *Autorytet społeczny Kościoła katolickiego w Polsce w procesie przemian*, Kraków 2017.
- Mariański J., *Megatrendy religijne w społeczeństwach ponowoczesnych. Studium socjologiczne*, Toruń 2016.
- Mariański J., *Religijność młodzieży szkół średnich w procesie przemian (2015–2022) – analiza socjologiczna*, „Chowanna”, 2022, t. 2.
- Mariański J., *Sekularyzacja – desekularyzacja – nowa duchowość. Studium socjologiczne*, Kraków 2013.
- Nowe drogi i kierunki formacji młodzieży w Polsce*, Rada Konferencji Episkopatów Europy (CCEE), <https://sdmpolska.pl> (20.12.2024).
- Piłat-Borcuch M., *Pomiędzy tożsamością osobową a postawą społeczną*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej”, 2013, z. 65.
- Rasińska A., *Młodzi w Kościele* [w:] *Kościół w Polsce*, red. M. Przeciszewski, R. Łączny, Warszawa 2021.
- Roguska B., *O społecznym autorytecie Kościoła*, Warszawa 2022.
- Szauer R., *Religijność Polaków* [w:] *Kościół w Polsce 2023*, red. J. Operacz, Warszawa 2023.
- Świątkiewicz W., *Miedzy sekularyzacją i deprywatyzacją. Socjologiczne refleksje wokół polskiej religijności w kontekście europejskim*, Katowice 2010.

**Evolution of attitudes of young people in Poland towards religion
and the Catholic Church in the 21st century in the context of the changes
in religiousness of Polish society**

Abstract

The role and place of the Catholic Church and religion in Polish society in the 21st century are changing, both at the level of individual and community life. These changes are significantly influenced by processes of a global nature as well as those specific to Poland. Secularisation, privatisation of faith, deinstitutionalisation of religion, selectivity in the observance of the precepts of faith proceeds in an uneven manner, with different dynamics in different areas of social life. Studies of the religiosity of young people are often identified as a kind of barometer of the changes taking place in society as a whole and a good basis for forecasting possible changes in the future. Based on research results, it can be concluded that symptoms of acceleration of all processes previously diagnosed in European societies are already visible in Polish society. The noticeable weakening of religiosity in Europe and the related mechanism of decreasing participation in religious practices is also noted in Poland, especially in the area of religious practices. In the context of the evolution of attitudes of young people in Poland, it can be concluded that the trend of secularisation and the abandonment of religious practices in youth circles are of a significantly more profound nature and happens at a highly accelerated rate. It should also be noted that the drop in participation in religious practices recorded in this group in recent studies was described as one of the most radical in history, so it should be assumed that it is rather difficult to expect a reversal of these trends in the nearest future.

Keywords: secularisation, religiousness, Catholic Church, attitudes of young people in Poland